

UMUMÎ İKTİSADÎ MESELELER VE BORÇLANMA BAKIMINDAN ESKİ BABİL VE KAPADOKYA VESİKALARI ARASINDAKİ BENZERLİK VE FARKLAR

Dr. EMİN BİLGİÇ

Sumeroloji Doçenti

Bulleten 44, s. 571 vdd. de çivi yazılı hukukî - iktisadî kaynaklar ve D T C F Dergisi V 4, s. 419 vdd. de bu kaynaklara istinaden bütün çivi yazısı sahasına ve bütün devirlere şâmil olmak üzere borç mevzuu üzerinde durup bu mevzular bakımından çağların müşterek veya birleşik noktalarını belirtmeğe ; idare şekillerini ve bir dereceye kadar bunların tesiri altında olan mülkiyet telâk-kilerini, iktisadî ve ticarî inkişafın seyrini gözönünde bulundurarak bu çağların karakteristik hatlarını çizmeğe çalışmıştık. Burada ise, hususî bir alâka duyduğumuz hukukî - iktisadî meseleler üzerindeki bu teferruatlı tetkikimizin bir devamı olarak ve onunla yanyana, hassaten Kapadokya hukukî - iktisadî meseleleri üzerinde yapmakta olduğumuz incelemelerin verdiği ön kanaatleri, şematik bir şekilde de olsa, doğrudan doğruya Eski Babil hukukî - iktisadî kaynaklarından edindiğimiz intibalarla karşılaştırmak istiyoruz. Öyle sanıyoruz ki, bahsi geçen iki makalemizde temas ettiğimiz müşterek noktalar dışında, iktisadî muhtevalı vesikalar ve bunların temas ettikleri mevzular, bunlara dair çeşitli muameleler ve bunları muharrerata aksettiren kelimeler bakımından çağdaş iki âlem, yani daha ziyade Eski Babil ve Eski Asur arasında bazı mühim noktalardaki esaslı düşünüş ve icra farkları böylece hemen göze çarpacaktır. Başka bir ifade ile, Belleten ve Dergideki makalelerimizde daha şumullüden başlayarak gittikçe daralttığımız konumuzu bu şekilde aynı zamanda muayyen bir sahaya, yani Kapadokya iktisadî vesikalarına intikal ettirirken, hem zaman, hem de, aynı konular üzerindeki şekillilik ve münkeşiflik bakımından bir nevi muvazilik gösteren iki sahanın umumî iktisadî mevzu ve meselelerdeki hususiyetlerini, hiç bir zaman değişmez ve şaşmaz esaslar oldukları iddia

edilmemekle beraber, ana hatlarıyla tespiti imkân olduğunu belirtmek istiyoruz.

A) Umumi eserler bakımından iki sahanın hususiyet ve farkları :

1. Kapadokya vesikaları çivi yazısıyla ve Asurca yazılmış olmak ve Asurlulara ait bulunmak itibariyle her şeyden önce, diğer bir takım meselelerde olduğu gibi, Asurluların iktisadî faaliyetlerinin de aynasıdır.

2. Fakat öte taraftan bunlar, ekseriyetle Anadolu'da yazılmış olduklarından ve Anadolu'daki Asur ticarî faaliyetlerinin hedefi Anadolu'yu ve Anadolu halkını istismar etmek olduğundan aynı zamanda onlarla ilgili muhtelif mesele ve bilhassa iktisadî faaliyet ve seviyeleri hakkındaki malûmat da bunlarda akseder. Yani Asurlulara ait ve Asurca olmaktan, fakat Anadolu'da yapılan işler için yazılmış bulunmaktan gelen ikilik hem Asur, hem de Anadolu iktisadî meseleleri ile iştigal gibi iki imkân sağlar.

3. Eski Babil'de, şahsî mülkiyet fikrinin tamamiyle yayılmış ve kökleşmiş olmasına rağmen, merkezî idare teşkilâtı esaslı ticarî faaliyetlere hâkim gördüğü halde, Eski Asur'da o zamanın ölçüsü ile kapitalizm ve ferdlerin alabildiğine iktisadî faaliyet serbestisine sahip oldukları görülür.

4. Babil'de iktisadî - hukukî dediğimiz vesikaların mühim konusunu daha ziyade ziraî mahsuller, ziraî faaliyetler ve bu faaliyetlerin icrası için gerekli tedbirler (iş ve işçi mukavelelerinden öğrendiklerimize göre) teşkil eder. Halbuki Asur'da vesikaların başlıca mevzuları çeşitli ticarî emtidardır. Bu sebeplerle Babil'de iktisadî faaliyetlerin sıklet merkezini arazi ve ziraî mahsuller alım satımı, Asur-Anadolu'da ise, bir çok çeşitleri Anadolu yerlileri tarafından istihsal edilen, Anadolu'da bulunmayanları da tüccarlar tarafından Asur'dan getirilen madenlerle yine yerliler tarafından dokunan veya Asur'dan getirilen kumaşlar ve diğer mamûl eşya teşkil eder. Kapadokya vesikalarında arazi, ev, arsa v.s. alışverişlerine nadiren rastlanır ; arazi işleme ve işletmesi seyrek olarak (Belleten 44, s. 589 ve n. 63 a) görülür ve Babil'deki mânada işçi mevzuu ise hemen hemen hiç görülmez. Pek mahdut

olan gayrı menkûl alım-satım vesikaları da daha çok Anadolu halkına aittir.

5. Bundan önceki maddeye bağlı olarak iktisadî muamelelerin iki ayrı sahada iki ayrı istikamette, yani bir tarafta ziraî ve toprağa bağlı mevzular, Asur ve Anadolu'da ise menkul malların alış verişi üzerinde, bütün incelikleriyle inkişaf ettiği görülmektedir. Nitekim Babil'de çeşitli ziraî meseleler ve ziraî malların alış verişleri için Fruchtwucher, Pauschalgeschaeft, verhüllter Pacht ve saire gibi muhtelif usuller bulunmakta; Asur ve Anadolu'da ise, alınıp satılan mallar para esası üzerinden senetlere bağlanmakla beraber, bilhassa kredi üzerine satışların türlü şekillerine rastlanmakta, bir takım ticarî terimlerin (*ana ūmi qurbūtim | ruqūtim | pati'ūtim ndn, ana ebbūtim ndn, ina ūmišu šql*) delil teşkil ettikleri üzere doğrudan doğruya ticarî meseleler bakımından ehemmiyetli olan borsa muamelelerinin ilk izleri tesbit edilebilmekte, bu tüccarların muhtelif şekillerde mühlet spekülasyonları yaptıkları ve diğer bir takım kayıtlardan, zamanımızın borsa muamelelerinde mühim bir yeri olan, fiyat farklarının istismarına müstenit arbitraj muamelesi usullerini dahi tatbik ettikleri anlaşılmaktadır. Çivi yazısı sahasının, bir çok yerlerinde müşterek olan *tappūtum* muamelelerinden ayrı olarak, *šalšatum* esasına dayanan menkul mal alış verişine has tam ve hakikî mânasiyle ticarî ortaklık şekli ile karşılaşılmakta, bu ortaklıkların icabı olan *nikkassū* muameleleri de Babil'den ziyade Anadolu'da çok gelişmiş bulunmaktadır. Anadolu'da ticarete bulunan her tüccarın Asur'da bir *naruqqum* hesabı olduğundan metinlerde pek çok bahsedilmesi, "kendi *naruqqum*'una kaydettirmek, yazdırmak, kendi *naruqqum*'undan (başkası) almak" ve saire gibi tâbirler, bugünün banka hesabı cari muamelelerinin muhakkak ki ilk tezahürlerini teşkil ederler.

6. Ayrıca, doğrudan doğruya Kapadokya tabletleri çerçevesinde senetlerin Asurlulara taallük edenleriyle yerlilerle ilgili olanları arasında da esas itibariyle bahis konusu edilen ticarî madde ve meseleler bakımından ayrılıklar ve bunların Asurlularla-Asurlar veya Asurlularla-yerliler arasında oluşlarına göre muamele şekli, mühlet ve faiz nisbeti vesaire cihetinden de farklar tesbit edilebilmektedir.

B) Borç mevzuu bakımından Kapadokya ve Eski Babil kaynaklarının hususiyet ve farkları :

Umumî esaslar bakımından, yukarıda kısaca temas ettiğimiz hususiyetleri ve karakteristik cihetleri gösteren Kapadokya vesikalarında, iktisadî faaliyetlerin daha çok ticarî cephesine ait olmaları dolayısıyla, en çok, dar mânada ticarî borçlar ve bunlardan doğan mükellefiyetler ve mes'uliyetlerle, ticarî iş mükellefiyetleri mevzu bahis olur ; ve dar ve ticarî mânada borçlanmanın da, diğer umumî çivi yazısı literatürüne nisbetle, daha başka ve sadece bu kaynaklara has şekillerine rastlanır. Bu vesikalarda neticede mesuliyete müncer olan fiil şekillerinden (D T C F D V 4, s. 421 ve n. 11 ve aşağıda madde 3) Asurlulara ve Anadolu'lulara göre iki farklı mühlet usulünden (D T C F D VI 5, s. 510) ve faiz şekillerinden (Belleten'in bu sayısındaki "Çivi yazılı kaynaklarda faiz" başlıklı yazımıza bk.), ayrıca *hubullum*, *qiptum*, *tadmiqtum* ve *tappatum* gibi (D T C F D V 4, s. 426 vdd., 473 vdd., 439 vdd., 441 vdd.) dar ve asıl mânasıyla borç nevelerinin mahiyet ve hususiyetlerinden, işaret ettiğimiz diğer makalelerimizde, insicamları içerisinde etraflıca bahsetmiş bulunuyoruz. Bu sebeple burada daha ziyade Kapadokya tabletleri için hususiyet teşkil eden borç mevzuuna has bazı noktalara temas edeceğiz.

1. Kapadokya tabletleriyle vakıf olduğumuz, tamamiyle ticarî bir karakter arzeden iktisadî münasebetler, burada bilhassa yerlilere karşı, sıkı ticarî mahiyetinin icabı olarak, müteselsil kefalet, kefalet ve rehin meselelerinde çok titizlik gösterilmekte olduğunu açıklamaktadırlar.

2. Yine bu mütekâsif ticarî mahiyet icabı, diğer lehçelerin kanunlar, lûgatler ve listeler dışında hukukî-iktisadî vesikalarında çok yer tutmayan ve Eski Babil metinlerindeki diğer, daha çok geçen tâbirlere karşılık Kapadokya'da daima alış verişlere esas olan *bābtum*, *luqtum*, *unutum* vesaire gibi, aralarında ince farklar gözetilen bir takım menkul mal tâbirları kullanılmaktadır ki, bunların alınıp verilmesi aynı zamanda borçluluğa esas teşkil ederler.

3. Fiil formülünün Sumercesi *šu-ba-ti* (Akadcası : *ilqi*) olan Realvertrag ile, yine fiil formülü Sumerce *ugu.... tuk* (Akadca : *eli... işū*) olan Verpflichtungsschein gibi alış verişte alan tarafa

borçluluk mes'uliyetini yükliyen (D T C F D V₄, s. 421, n. 11 ; 423, 427, n. 17) iki tip dar ve hakikî mânada borç vesikası ve onları şeklen karakterlendiren yukarıdaki iki fiil formülü dışında, daha ziyade, borç muamelelerinin çok şekillendiği ve mes'uliyet fikrinin borcun tabii neticesi olarak tezahür ettiği Eski Babil ve Eski Asur çağlarında ve bunlardan sonraki çağların çivi yazılı kaynaklarında yine, bir tarafa borçluluk mes'uliyetini yükleyen, diğer tarafa da alacaklılık hakkını veren başka başka fiiller de kullanılmağa başlamıştır. Bu kabil fiillerden bir malı teslim ve tevdi'i ifade edenler *nadānu*, *paqādu*, *şakānu*, *ezēbu*, *qāpu*, *ana şiti şüşu* ve *uaşşuru*'dur. Bunlara karşılık tesellümü ifade edenler ise: *lequ*, *şabātu*, *maḥāru* ve belki bir de *ḥabātu*'dur (Bunların metin yerleri, bu hususta etraflıca neşredebileceğimiz tetkikte verilecektir. Burada umumî bir intiba vermek üzere, sadece mevzuu ile alâkalı kelimeler kaydedilmekle iktifa edilmiştir). Bir takım makbuzlarda, zabıtlarda ve mektuplarda geçen bu fiiller de, bahsi geçen iki aslı formüle karşılık, çivi yazılı hukukî - iktisadî kaynakların "geniş mes'uliyet çevresi"ni meydana getirirler ve bu çevreye ekseriya bunların mânasını tamamlayan bir takım prepozisyonlar da katılırlar (*şa maḥri*, *ina/şa qāti* "Eski Babil"; *ina/şa libbi*, *išti* "Kapadokya"; *ina lēt*, *ina qāti* "Kassit"; *şa qāti*, *ina pitti* "Orta Asur"; *ina pān* "Yeni Asur ve Yeni Babil" gibi). Böylece bu fiiller, mütad mânaları, veya bir takım kelimelerle birlikte iktisap ettikleri mücerret veya müşahhas anlamları yanında, iktisadî bazı faaliyetlerin de muayyen terimleri halini almışlardır.

Bu cümleden olmak üzere D T C F D V₄'deki makalemizde umumiyetle görüleceği üzere, bilinen iki *eli/işşer... işu* ve *itti... ilqi* borçluluk formülleri yanında, bazı prepozisyonlarla bağlanarak yine dar mânada borçluluk ifade eden terimleri meydana getiren bazı fiiller arasında *nadānu* "vermek, teslim etmek" ile yapılan ve bir kısım lehçelerde müşterek olanlar *ana ḥubullim ndn*, *ana qiptim ndn*, *ana tadmiqtim ndn*, *ana usātim ndn*, *ana tappūtım ndn*'dur (D T C F D V₄, s. 429 vd.; 437 vd.; 439 vd.; 431 vd.; 441 vd.).

Fakat aynı tertipte, yani, *ana* prepozisyonu ve *nadānu* "vermek" veya *şakānu* "koymak" fiilleri ile meydana getirilmiş olup yukarıdakiler gibi dar mes'uliyet çevresini gösteren, ve devrin ikti-

sadî ikişnafına delil olmak üzere yalnız Kapadokya metinlerinde görülüp başkaca görülmeyen bir takım terkipler daha vardır. Bunlar *ana be'ālim nadānu* (ve aynı kelime ile alâkalı olarak: *be'ulāt NN ka'ulu*) *ana ebbuṣim nadānu*, *ana šalṭim nadānu*, *ana šalṭim šakānu*'dur (*šaliṭṭum* tâbirinin de bu arada kaydedilmesi gerekir).

Yukarda umumî hatları itibariyle temas edilen iktisadî meseleler, sırası geldikçe münferiden ve yine mukayeseli bir tarzda işlenecek ve neşredilecektir.
